

ÖVLADLIĞA GÖTÜRMƏ VƏ ONUN QANUN ÜZRƏ VƏRƏSƏLİYƏ TƏSİRİ

ŞÜKÜR YUSİFOV¹

Annotasiya

Övladlığa götürmə institutu ailə hüququ sistemində həm tarixi, həm də müasir kontekstdə xüsusi əhəmiyyət daşıyan mexanizmdir. Qədim Romada bu institut patriarxal ailə strukturunun davamlılığını təmin edən əsas vasitə kimi formalaşmışdır. İki əsas növə (adrogatio və adoptio) bölünən övladlığa götürmə prosesində adrogatio ilə tamhüquqlu pater familias statusuna malik şəxs, ictimai təsdiqə (xalq məclisi ya da imperator reskriptinə) əsasən, başqa bir ailənin patriarxına birləşdirilirdi. Adoptio isə məhkəmə müqaviləsi əsasında həyata keçirilərək həm oğlan, həm də qız uşaqlarının yeni ailədə tam patria potestas-a tabe edilməsinə yol açırdı. Yustinian dövründə isə instituta edilən islahatlarla övladlığa götürmənin formaları sadələşdirilmiş, uşağın əmlak üzərində hüquqları ilə övladlığagötürənin məsuliyyətləri daha aydınlaşdırılmış, qadınlara da müəyyən hallarda övladlığa götürmə imkanı tanınmışdır. Müasir Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində isə övladlığa götürmə institutu Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi və digər normativ aktlarla tənzimlənir. Bu prosedür üç mərhələdə aparılır: namizədlərin dövlət uçotuna yazılması, uşağın mənafeyinə uyğunluğun mütəxəssis-sosial işçilər tərəfindən yoxlanması və sonda məhkəmə qərarının verilməsi. Namizədlərin sosial-iqtisadi və mənzil şəraiti, cinayət keçmiş, sağlamlıq vəziyyəti və psixoloji uyğunluğu diqqətlə nəzərdən keçirilir. Övladlığa götürmə nəticəsində yaranan vərəsəlik hüquqları və bioloji valideynlərlə münasibətlərin qorunması da qanunla dəqiqləşdirilmişdir: övladlığa götürülənlər həm övladlığagötürən ailənin vərəsələri ola bilər, həm də müəyyən hallarda öz bioloji valideynlərinə münasibətdə müəyyən hüquqlarını saxlaya bilərlər. Beləliklə, övladlığa götürmə institutu tarixən ailənin davamlılığını və sosial nizamı təmin etmiş, müasir dövrdə isə uşaqların müdafiəsini, onların hüquq və mənafeyinin qorunmasını təmin edən kompleks hüquqi mexanizm kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Açar sözlər: övladlığa götürmə, nikah, qohumluq, adrogatio, adoptio, vərəsə, məcburi pay, bioloji valideynlər, ailə.

I. Qədim Roma hüququnda övladlığa götürmənin əsas şərtləri və onun tarixi

Qədim Romada ailə institutunun özünəməxsus xüsusiyyətləri var idi. Belə ki, ailədə müstəqil şəxs ancaq ata hesab olunurdu. Ailənin digər üzvləri yaşından, nikahda olmasından, uşaqları olmasından asılı olmayaraq tamamilə ata hakimiyyətinə tabe idi. Bu səbəbdən uşaqlar üzərində hakimiyyət hər iki valideynə deyil, məhz ataya məxsus sayılırdı [10, s. 74].

Ata hakimiyyətinin yaranması bir neçə yolla özünü göstərirdi: a. Doğum: Bu, ata hakimiyyətinin qurulmasının ən təbii üsulu idi. *Ius Civile*'yə görə ata hakimiyyətinin qurulması üçün rəsmi nikahdan uşağın doğulması lazım idi. Lakin bununla yanaşı doğulan uşağın ata tərəfindən qəbul edilməsi (*suscipere*) də vacib idi. Belə ki, mamaça tərəfindən yerə qoyulan uşağı atanın qaldırması şəklində baş verən mərasim prosesi ilə uşaq ailəyə daxil olurdu. Qeyri-rəsmi nikahdan doğulan uşaqlar da ana və atanın sonralar evlənmələri halında rəsmi nikahdan doğulmuş uşağa bərabər tutulurdu. Ana öldüyü halda isə sonradan evlənmək mümkün olmayacağından imperator qərarı ilə (*rescriptum*) uşaq ata hakimiyyəti (*patria potestas*) altına girirdi.; b. *Manus*: Bu, qadının, xüsusilə onun əmlakının ərinin ailəsinə daxil olması ilə müşayiət olunan bir proses idi. Bu proses nəticəsində ər evləndiyi qadın üzərində hakimiyyət qururdu. Lakin əgər ər ata hakimiyyəti altında idisə, arvadı üzərindəki hakimiyyət haqqını atasının adından əldə edirdi və bu hakimiyyət *manus* olaraq adlandırılırdı; c. *Persona in Mancipio*: satış yolu ilə ailəyə daxil olanları ifadə edirdi. Belə ki, ailə atası (*pater familias*) qazanc əldə etmək məqsədilə ailə üzvlərini başqa bir şəxsə *mancipatio* ilə verə bilirdi. d. Övladlığa götürmə [11, s. 237-242].

¹ Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent / Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrası / email: shukuryusifov@gmail.com

Ata hakimiyyətinin yaranması üsullarından qısaca qeyd etdikdən sonra, həmin üsullardan biri və məqalənin əsas tədqiqat mövzusu olan övladlığa götürmə institutunun Roma hüququndakı rolundan bəhs etmək lazımdır. Belə ki, övladlığa götürmə ailə atasının özgə bir şəxsi ailəyə üzv etməsi və üzərində hakimiyyət qurması ilə səciyyəli idi. Müasir hüquqdan fərqli olaraq *Ius Civile*'yə görə övladlığa götürmə ailənin qorunması, davamlı olması, onun əmlakının artırılması kimi məqsədlərə xidmət edirdi. Qədim Romada ailənin davamlı olması isə sadəcə oğlan övladlar vasitəsilə mümkün olduğu üçün oğlan övladı olmayan ailə atası hüquqi bir yol olan övladlığa götürməyə müraciət edirdi. Övladlığa götürmə *adrogatio* (ya da *arrogatio*) və dar mənada *adoptio* olaraq 2 yerə ayrılırdı. *Adrogatio*'da *pater familias* statusunda olan şəxs hakimiyyəti altında olan ailə üzvləri və əmlakı ilə birlikdə başqa bir *pater familias*'in hakimiyyəti altına girirdi. *Adrogatio* yolu ilə Roma ailəsi öz mövcudluğunu itirdiyi üçün ictimai maraqları əhatə edirdi və bu səbəblə xalq məclisinin təsdiqi vacib idi. İmperiya dövründə xalq məclisinin yerini imperator əmri tutdu. *Adrogatio* Roma ailəsinin davamlılığın təmin edilməsinə xidmət etdiyi üçün bu yolla sadəcə oğlan övladlar övladlığa götürülürdü. Yustinian dövründə isə *adrogatio* institutu dəyişərək bir çox yeni tənzimləmələr aparıldı. Belə ki, artıq övladlığa götürülən öz əmlakı üzərində mülkiyyət hüququ qalmaqda davam edir, övladlığa götürənə sadəcə həmin əmlak üzərində uzufrukt və idarəetmə hüququ verilirdi. Əvvəllər sadəcə kişilər övladlığa götürmək hüququna malik idi, qadınlara bu hüquq tanınmamışdı. Lakin sonradan övladlarını itirmiş qadınlara da övladın onların ailələrinə üzv olmaması şərti ilə övladlığa götürmək hüququ verildi. Bu, ailənin davamlılığını təmin etmək, ya da ailəni genişlətmək deyil, övladsız qalmış qadına kömək məqsədi daşıyırdı [11, s. 237-238].

Adoptio isə atanın öz hakimiyyəti altında olan ailə üzvlərindən birini başqa bir atanın hakimiyyəti altına verməsi ilə həyata keçirilirdi. Bu yolla həm qız, həm də oğlan övladlar övladlığa götürülə bilirdi. Yustinian dövründə əvvəlki dövrdə çox qarışıq üsullarla gerçəkləşən *adoptio* Yustinian dövründə məhkəmə qarşısında açıqlanan *adoptio* müqaviləsi ilə həyata keçirilməyə başlandı. Bununla yanaşı, Yustinian dövründə bir şəxsin öz nəslindən olan bir şəxsi övladlığa götürməsi ilə tamamilə özgə ailəyə məxsus bir şəxsi övladlığa götürməsi müxtəlif hüquqi nəticələrə səbəb olması ilə fərqləndirildi. Bir şəxsin öz nəslindən olan, yəni qan bağılılığı olan bir şəxs tərəfindən övladlığa götürülməsi halında əvvəlki ailəsindən tamamilə qopacağı qəbul edilirdi. Halbuki övladlığa götürülən övladlığa götürənin nəslindən olmayan, yəni qan bağılılığı olmayan biri idisə, bu zaman övladlığa götürülən öz bioloji ailəsindən tamamilə qopmur, öz bioloji atasının hakimiyyəti altında qalırdı. *Adoptio minus plena* olaraq adlandırılan bu cür övladlığa götürmədə övladlığa götürülən həm öz bioloji atasının, həm də övladlığa götürənin vərəsəsi sayılırdı [11, s. 238-239].

Əlavə olaraq Yustinian dövründə tərtib edilmiş *Digesta*'nın 1.7.15.1-ci bəndində qeyd olunur ki, həm ailə üzvləri, həm də kənar şəxslər oğul və ya oğul nəvə kimi övladlığa götürülə bilirdi. Oğul nəvənin ata babası tərəfindən övladlığa götürülməsinə Yustinian islahatlarına əsasən, *adoptio plena* kimi xüsusi status da verilmişdi. Buna tarixi mənbələrdə qeyd olunmuş *Marcus Aurelius* kazusunu nümunə olaraq qeyd edə bilərik. Belə ki, *Marcus Aurelius* atasını erkən yaşda itirmişdi və atasının atası (yəni babası) tərəfindən övladlığa götürülərək böyüdülmüşdü. Bununla, babası *Marcus Aurelius*'a kifayət qədər miras əmlakın bölüşdürülməsi zamanı böyük imkan tanımışdı [9, s. 154].

II. Azərbaycan Respublikasının ailə hüququna əsasən övladlığa götürmənin əsas şərtləri

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “Övladlığagötürmə sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər” haqqında 393 nömrəli 10.12.2018-ci il tarixli Fərmanı ilə Övladlığagötürmə sahəsində dövlət siyasəti və tənzimlənmə Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin fəaliyyət istiqamətlərinə aid edilib [6]. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsində təsbit olunmuş qaydalara əsasən, övladlığa götürmə prosesi ardıcıl olaraq üç mərhələdən ibarətdir. Birinci mərhələ övladlığa götürmək arzusunda olan şəxslərin (və ya şəxsin) müvafiq qeydiyyatla alınmasını nəzərdə tutur. İkinci mərhələdə uşağın mənafeyinə uyğunluq meyarları əsasında övladlığa götürmənin məqsədəuyğunluğu müəyyən edilir. Nəhayət, üçüncü mərhələdə isə övladlığa götürməyə dair yekun qərar məhkəmə tərəfindən qəbul olunur [8].

Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinə görə bir uşağın eyni vaxtda iki şəxs tərəfindən övladlığa götürülməsinə yol verilmir, bu yalnız o halda mümkündür ki, həmin iki şəxs qismində ər və arvad çıxış etmiş olsun. Bununla yanaşı, ər (və ya arvad) öz nikahdan kənar övladını, habelə həyat yoldaşının əvvəlki nikahdan olan övladını övladlığa götürmək hüququna malikdir. Uşağın maraqlarına zidd olmayan hallar istisna edilməklə qardaş və bacıların fərqli şəxslər tərəfindən övladlığa götürülməsi qanunla qadağan edilmişdir [8]. Ailə Məcəlləsinin 120-ci maddəsində övladlığa götürmək hüququndan məhrum edilmiş şəxslərin dairəsi dəqiq şəkildə müəyyən olunmuşdur və qanun bu şəxslərin uşağı övladlığa götürməsi imkanını birmənalı olaraq istisna etmişdir. Hüquqi mənə etibarilə həmin maddədə nəzərdə tutulan şəxslərdən başqa bütün şəxslərin uşağı övladlığa götürmək hüququ mövcuddur. Lakin bu hüququn mövcudluğu məhkəmənin mütləq şəkildə övladlığa götürmə barədə ərizəni təmin etməsi anlamına gəlmir. Buna görə də məhkəmə bir sıra hallarda (məsələn, övladlığa götürmək istəyən ər-arvadın birinin məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyətsiz və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli hesab edildiyi, yaxud uşağı övladlığa götürmək niyyətində olan şəxsin şəxsiyyətində qüsurlar olduğu, xüsusilə də onun yetkinlik yaşına çatmayanlara qarşı cinayət törətməsinə görə məhkumluğu mövcud olduğu hallarda) ərizəni həll edərkən son dərəcə diqqətli davranmalı, bu məqamları uşağın maraqları və gələcək taleyi baxımından qiymətləndirməlidir. Məhkəmələr tərəfindən diqqətə alınmalı olan digər mühüm şərt ondan ibarətdir ki, övladlığa götürmək istəyən şəxslər uşağın minimum tələbatını ödəyə biləcək maddi imkana, yəni sabit gəlirə malik olmalı, həmçinin onların yaşayış mənzili sanitar və texniki normalara uyğun olmalıdır. Bu tələblərə cavab verməyən şəxslərin övladlığa götürən qismində çıxış etməsinə yol verilmir. Bununla belə, bu məhdudiyətlər ögey ata və ögey analara aid edilməməlidir. Həmçinin konkret işlərə baxılarkən məhkəmə uşağın mənafeini və digər mühüm halları dəyərləndirməklə ərizəçinin yetərli maddi imkanlarının və yaşayış sahəsinin sanitar-texniki normalara uyğun olub-olmamasından asılı olmayaraq övladlığa götürmə barədə ərizəni təmin edə bilər. Belə hallara nümunə kimi, uşağın qohumu tərəfindən övladlığa götürülməsi, övladlığa götürmə ərizəsi verilməzdən əvvəl uşağın həmin şəxsin ailəsində yaşaması və onları valideynləri kimi qəbul etməsi, yaxud ərizəçinin kənd yerində yaşaması və yardımçı təsərrüfata malik olması göstərilə bilər. Nəticə etibarilə, məhkəmə belə hallarda övladlığa götürmə barədə qərar qəbul edərkən motivlərini qətnamədə əsaslandırmalı və həmin əsaslar aydın şəkildə öz əksini tapmalıdır [3].

Valideyn-namizədin (yəni, övladlığa götürmə niyyətində olan şəxsin) “Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların övladlığa götürülməsi, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşaqların əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən övladlığa götürülməsi Qaydası”na uyğun olaraq müvafiq qeydiyyatda alınmasından sonra on iş günü ərzində sosial işçi həmin şəxslə onun yaşayış yerində müsahibə aparır. Bu proses zamanı valideynlərlə iş üzrə sosial işçi valideyn-namizədin həyat şəraiti, şəxsi maraqları, ailə tərkibi (ailə üzvlərinin sayı, həmçinin ailədə olan uşaqların yaşı və cinsi) haqqında məlumat toplayır, digər ailə üzvlərinin bu prosesə olan mövqelərini öyrənir, eyni zamanda valideyn-namizədə övladlığa götürmə proseduru barədə izahat verir. Müsahibənin yekunlarına dair sosial işçi iki iş günü ərzində ilkin qiymətləndirmə rəyi hazırlayaraq müvafiq altsistemə yerləşdirir. Müsahibə yekunlaşdıqdan sonra uşaqlarla iş üzrə sosial işçi valideyn-namizədin maddi və məişət şəraitinin uşağın mənafeinə uyğun olub-olmamasını araşdırır. Bu müayinə nəticəsində sözügedən Qaydada müəyyən edilmiş formaya uyğun akt tərtib olunur, akt həm valideyn-namizədə, həm də uşaqlarla iş üzrə sosial işçi tərəfindən imzalanır və sosial işçi həmin aktı eyni gün ərzində altsistemə daxil edir. Əgər aparılmış müayinənin nəticələri əsasında valideyn-namizədin maddi-məişət şəraiti uşağın mənafeinə uyğun hesab edilməzsə, bu halda valideyn-namizədə aktda göstərilən çatışmazlıqları bir ay ərzində aradan qaldırmaqla maddi-məişət şəraitinin yenidən müayinəsi üçün müraciət etmək hüququna malikdir [7].

III. Övladlığa götürmənin qanun üzrə vərəsəliyə təsiri

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 1159-cu maddəsində qanun üzrə vərəsəlik üzrə bərabər pay hüququna sahib vərəsələrin siyahısı verilmişdir. Birinci növbə qanun üzrə vərəsələr sırasında ölən övladları, miras qoyanın ölümündən sonra doğulmuş uşaq, arvad (ər), valideynlər

(övladlığa götürənlər) yer almışdır [1]. Göründüyü kimi bu müddədə övladlığa götürmə institutu mövcuddur. Belə ki, qanunvericiliyə əsasən övladlığa götürmə halında övladlığa götürülən övladlığa götürənin uşaqlarına, övladlığa götürən isə övladlığa götürülənin valideynlərinə bərabər tutulurlar [2, s. 843]. Mülki Məcəllədə diqqət yetirilməli məqam odur ki, 1159.1-ci maddədə 1-ci növbə qanun üzrə vərəsələr sırasında övladlığa götürən və övladlığa götürülənin adının çəkilməsinə baxmayaraq, həmin məcəllənin 1193-cü maddəsində məcburi pay almaq hüququ olan şəxslər arasında övladlığa götürən və övladlığa götürülənin adı qeyd olunmayıb.

Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə bu məsələ ilə əlaqədar sorğu ilə müraciət etmişdir. Ombudsmanın qənaətinə əsasən, Mülki Məcəllənin müvafiq maddələri arasında mövcud olan bu cür uyğunsuzluq qanun üzrə birinci növbəli vərəsə statusuna malik olan övladlığa götürən və övladlığa götürülən şəxslərin Konstitusiyanın 13 və 29-cu maddələrində təsbit edilmiş mülkiyyət hüququnun pozulmasına səbəb olur. Belə ki, normativ müddəalar arasında uzlaşmanın olmaması nəticə etibarilə Konstitusiyanın 149-cu maddəsində nəzərdə tutulan və normativ hüquqi aktların haqq-ədalət prinsipinə əsaslanmasını tələb edən konstitusiya öhdəliyə də ziddiyyət təşkil edir [5]. Ümumiyyətlə, məcburi pay institutunun mahiyyəti ilə bağlı onu qeyd etmək lazımdır ki, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193 və 1200-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 8 yanvar tarixli Qərarında bu institutun əhəmiyyətini xüsusi qeyd edərək göstərmişdir ki, qanunverici Mülki Məcəllənin 1193-cü maddəsində məcburi pay hüququna malik şəxslərin dairəsini müəyyən etməklə, yəni qanun üzrə vərəsələrdən məhz birinci növbədə olan vərəsələri nəzərdə tutmaqla ailə münasibətlərinin qorunması və himayə olunması məqsədini güdmüşdür. Miras hüququnda məcburi pay qanunla müəyyən edilmiş miqdarda, vəsiyyətnamənin mövcud olub-olmamasından asılı olmayaraq məcburi vərəsələrə (yəni vəsiyyət edənin övladlarına, valideynlərinə və həyat yoldaşına) verilən minimum pay kimi nəzərdə tutulmuşdur [4].

Həmin Qərarında məcburi pay institutunun Mülki Məcəllənin 1159.1.1-ci maddəsində təsbit olunmuş qanun üzrə vərəsəlik hüququ ilə qarşılıqlı və funksional bağlılığını da qeyd edilmiş, sözügedən maddənin məcburi pay institutuna dair normalar baxımından müəyyənedici əhəmiyyət daşıdığını vurğulanmışdır. Bu səbəbdən Mülki Məcəllənin 1193-cü maddəsində məcburi pay anlayışı və ona hüququ olan şəxslərin dairəsinin müəyyən edilməsi zamanı Mülki Məcəllənin 1159.1.1 və 1159.1.2-ci maddələrində bərabər hüquqlu vərəsələr sırasına daxil edilən övladlığa götürənlərin və övladlığa götürülənlərin həmin dairəyə açıq şəkildə daxil edilməməsi, onların məcburi pay hüququndan məhrum edilməsi kimi şərh edilməməlidir. Əks təfsir Konstitusiyanın, ailə və mülki qanunvericiliyin müvafiq münasibətləri tənzimləyən normalarının hüquqi məqsəd və funksiyalarına, həmçinin onların əsas prinsiplərinə zidd olmaqla yanaşı, dövlətin xüsusi himayəsində olan və cəmiyyətin özəyini təşkil edən ailədə etibarlı və sağlam münasibətlərin formalaşmasına maneə törədir [5]. Eyni zamanda, Ailə Məcəlləsinin 134.1-ci maddəsində də açıq şəkildə göstərilir ki, övladlığa götürülənlər və onların övladları övladlığa götürənlərə və onların qohumlarına, eləcə də övladlığa götürənlər və onların qohumları övladlığa götürülənlərə (və onların övladlarına) münasibətdə şəxsi qeyri-əmlak və əmlak hüquq və vəzifələrinə görə mənşəcə qohumlarla eyni statusa malikdirlər [8]. Bu hüquqi əsaslar bir daha təsdiq edir ki, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1159-cu maddəsi və Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 134.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq Mülki Məcəllənin mirasda məcburi pay anlayışını tənzimləyən 1193-cü maddəsində “vəsiyyət edənin uşaqlarının, valideynlərinin” ifadəsi övladlığa götürülənləri və övladlığa götürənləri də əhatə edir [5].

Yekun olaraq bu nəticəyə gəlinir ki, övladlığa götürülən övladlığa götürənlərə, övladlığa götürənlər də övladlığa götürülənlərə münasibətdə doğma övlad və valideynlərə bərabər tutularaq həm birinci növbə qanun üzrə vərəsələr, həm də mirasdan məcburi pay hüququ olan vərəsələr kimi çıxış edirlər. Bununla yanaşı, övladlığa götürənin qohumları da övladlığa götürənin valideynlərinə və digər qan qohumlarına bərabər tutularaq övladlığa götürülənə münasibətdə vərəsə kimi çıxış edirlər. Lakin övladlığa götürülənin öz (bioloji) valideynləri və onun qohumları vərəsəlik hüququna malik olurlar. Onların vərəsəlik hüququ müvafiq olaraq övladlığa götürənə və onun qohumlarına keçir [2, s. 843].

Bəs övladlığa götürülənlər öz bioloji valideynlərinə münasibətdə vərəsəlik hüquqlarını saxlayırlarmı? Bu məsələ ilə bağlı, Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 134.2-ci maddəsinə müraciət edəcəyik. Belə ki, həmin maddədə qeyd olunur ki, övladlığa götürülən uşaqlar bioloji valideynlərinə (habelə onların qohumlarına) münasibətdə şəxsi qeyri-əmlak və əmlak hüquq və vəzifələrini saxlamırlar. Ümumi tənzimləmə olaraq qeyd edilən müddəadən belə nəticəyə gəlinir ki, övladlığa götürülənlər öz bioloji valideynlərinə münasibətdə vərəsəlik hüququnundan məhrum olurlar. Lakin övladlığa götürülmə anınadək ailə başçısını itirməyə görə pensiya və ya dövlət müavinəti almaq hüququ olan yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlar övladlığa götürüldükdən sonra da həmin hüquqlarını qoruyub saxlayırlar. Digər tərəfdən, övladlığa götürmə bir nəfər tərəfindən həyata keçirildikdə əgər övladlığa götürən şəxs kişi olarsa, uşağın anasının arzusu ilə, əgər qadın olarsa, uşağın atasının arzusu ilə, valideynlərlə bağlı şəxsi qeyri-əmlak və əmlak hüquq və vəzifələrinin saxlanılması mümkündür. Eyni zamanda, uşağın valideynlərindən birinin vəfatı halında, uşağın maraqları tələb etdikdə mərhum valideynin valideynlərinin (yəni babasının və ya nənəsinin) müraciəti əsasında ölənlə valideynin qohumları ilə şəxsi qeyri-əmlak və əmlak münasibətlərinin davam etdirilməsinə yol verilə bilər. Belə hallarda uşağın övladlığa götürülməsinə dair məhkəmə qətnaməsində övladlığa götürülənin bioloji valideynlərindən biri və ya vəfat etmiş valideynin qohumları ilə hüquqi münasibətlərin saxlanması barədə xüsusi qeyd aparılır [8].

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Civil Code of the Republic of Azerbaijan (in Azerbaijani / *Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/46944> (last access: 21.04.2025).
2. Commentary on the Civil Code of the Republic of Azerbaijan. Baku: Qanun Publishing House, 2015. 1120 p. (in Azerbaijani / *Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası. Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2015. 1120 s.*).
3. Decision of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan “On the Practice of Application of Legislation by Courts in Civil Cases Concerning Adoption and the Annulment of Adoption”, 29 October 2009 (in Azerbaijani / “*Övladlığa götürmə və övladlığa götürmənin ləğvi ilə əlaqədar mülki işlərə baxılarkən qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında*” *Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 29 oktyabr 2009-cu il tarixli Qərarı*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/19146> (last access: 20.04.2025).
4. Decision of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan “On the Joint Interpretation of Articles 1193 and 1200 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan,” 8 January 2021. (in Azerbaijani / “*Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193 və 1200-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair*” *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu 2021-ci il 8 yanvar tarixli Qərarı*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/47143> (last access: 20.04.2025).
5. Decision of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan “On the Compliance of Article 1193 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan with Articles 25 (I, III, IV, V), 26 (II), 29 (I, VII), 71 (I, II) and 149 (I, III) of the Constitution of the Republic of Azerbaijan,” 19 February 2021. (in Azerbaijani / “*Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I, III, IV və V hissələrinə, 26-cı maddəsinin II hissəsinə, 29-cu maddəsinin I və VII hissələrinə, 71-ci maddəsinin I və II hissələrinə və 149-cü maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair*” *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 19 fevral 2021-ci il tarixli Qərarı*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/47173> (last access: 21.04.2025).
6. Decree No. 393 of the President of the Republic of Azerbaijan “On Measures to Improve Management in the Field of Adoption,” 10 December 2018. (in Azerbaijani / *Azərbaycan*

- Respublikasının Prezidentinin “Övladlığagötürmə sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər” haqqında 393 nömrəli 10 dekabr 2018-ci il tarixli Fərmanı*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/40914> (last access: 19.04.2025).
7. Decree of the President of the Republic of Azerbaijan “On Approval of the Rules for the Adoption of Children Deprived of Parental Care, Including the Adoption of Azerbaijani Citizen Children by Foreigners and Stateless Persons,” 27 February 2020. (in Azerbaijani / “*Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların övladlığa götürülməsi, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşaqların əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən övladlığa götürülməsi Qaydası*”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 fevral 2020-ci il Fərmanı).
URL: <https://e-qanun.az/framework/44673> (last access: 21.04.2025).
 8. Family Code of the Republic of Azerbaijan. (in Azerbaijani / *Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/46946> (last access: 20.04.2025).
 9. Hugh Lindsay. *Adoption in the Roman World*. Cambridge University Press, 2009. 256 p.
 10. I. B. Novitsky. *Roman Law*. Qanun Publishing House, 2005. 288 p. (in Azerbaijani / *I.B. Novitski, Roma hüququ, Qanun nəşriyyatı, Bakı, 2005, 288 s.*).
 11. Özlem Sogutlu. *Roman Private Law*. Seçkin Publishing, 2022. 824 p. (in Turkish / *Özlem Söğütü, Roma Özel Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2022, 824 s.*).

ADOPTION AND ITS IMPACT ON LEGAL SUCCESSION

SHUKUR YUSIFOV¹

Abstract

The institution of adoption occupies a central place in both historical and contemporary family law systems as a mechanism for preserving family continuity and social order. In Ancient Rome, adoption served as a key instrument of the patriarchal family structure and was divided into two principal forms: adrogatio and adoptio. By adrogatio, a fully empowered pater familias could, with public approval (either by the popular assembly or, in the Imperial period, by rescript), be transferred into the authority of another family's head. By adoptio, carried out via a formal judicial agreement, both male and female children were legally incorporated under the new pater familias' patria potestas. Under Justinian's reforms, these procedures were simplified, the rights of the adoptee over property and the adoptive parent's responsibilities were more clearly defined, and — under certain conditions — women gained the right to adopt. In the Republic of Azerbaijan, adoption is governed primarily by the Family Code and related normative acts. The procedure unfolds in three stages: registration of prospective adoptive parents; evaluation of the child's best interests by qualified social workers; and issuance of a court decision. Prospective parents' socio economic status, housing conditions, criminal history, health, and psychological fitness are all rigorously examined. The resulting inheritance rights of adoptees and the preservation of their relationship with biological parents are also expressly regulated: adoptees may become heirs of the adoptive family, yet under certain circumstances retain specific rights in relation to their biological parents. Thus, adoption has historically ensured family continuity and social cohesion, and today functions as a comprehensive legal mechanism safeguarding children's protection, rights, and welfare.

Keywords: *adoption, marriage, kinship, adrogatio, adoptio, heir, compulsory portion, biological parents, family.*

¹ PhD in Law, Associate Professor / Department of Civil Law of the Faculty of Law of Baku State University / email: shukuryusifov@gmail.com

УСЫНОВЛЕНИЕ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА НАСЛЕДОВАНИЕ ПО ЗАКОНУ

ШУКУР ЮСИФОВ¹

Резюме

Институт усыновления занимает центральное место как в исторической, так и в современной системе семейного права в качестве механизма сохранения преемственности семьи и общественного порядка. В Древнем Риме усыновление служило основным инструментом патриархальной семейной структуры и делилось на две ключевые формы: адрогацию и адоптию. С помощью адрогации полностью независимый патер фамилиас по общественному одобрению (народным собранием или, в имперский период, рескриптом императора) мог переходить под власть другого главы семьи. Адоптию же осуществлялось посредством формального судебного соглашения, в результате чего как мальчики, так и девочки юридически присоединялись к новой семье под патриа потестас нового патер фамилиас. В эпоху Юстиниана процедуры были упрощены, права усыновлённого на имущество и ответственность усыновителя чётко регламентированы, а женщинам при определённых условиях предоставлено право усыновления. В современной Республике Азербайджан усыновление регулируется, прежде всего, Семейным кодексом и сопутствующими нормативными актами. Процедура включает три этапа: постановку кандидатов в усыновители на государственный учёт; оценку интересов ребёнка специализированными социальными работниками; и принятие судебного решения. Социально экономический статус кандидатов, их жилищные условия, наличие судимости, состояние здоровья и психологическая совместимость тщательно анализируются. Наследственные права усыновлённых и сохранение связей с биологическими родителями также прямо урегулированы: усыновлённые могут стать наследниками усыновившей семьи, однако при определённых условиях сохраняют отдельные права в отношении биологических родителей. Таким образом, институт усыновления исторически обеспечивал преемственность семьи и общественный порядок, а сегодня выступает комплексным правовым механизмом, защищающим права, интересы и благополучие ребёнка.

Ключевые слова: усыновление, брак, родство, *adrogatio*, *adoptio*, наследник, обязательная доля, биологические родители, семья.

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 23.04.2025

Çapa qəbul tarixi: 17.09.2025

¹ Доктор философии по праву, доцент / Кафедра гражданского права юридического факультета Бакинского Государственного Университета / email: shukuryusifov@gmail.com